

DEĞİŞMEYEN BOYUTLARI BAĞLAMINDA MİLLİYETÇİLİĞE TEORİK VE KAVRAMSAL BİR BAKIŞ

A THEORIC AND CONCEPTUAL GLANCE TO NATIONALISM IN TERMS OF ITS INVARIABLE DIMENSION

Yrd.Doç.Dr.Haldun ÇANCI*

ÖZET

Soğuk Savaş döneminin bitişi ile hız kazanan küreselleşme olgusunun en çok etkilediği olgulardan biri de milliyetçilik ideolojisidir. Bu dönemde, milliyetçiliğin aşındığı yönündeki iddialar yoğunluk kazanmıştır. Bu çalışma, milliyetçilikte değişmekte olan boyutların tespitini yapmadan önce, etimolojisi, kavramsal yaklaşımları, temel paradoksları, belli başlı tanımlamaları ve sınıflandırmaları bağlamında, milliyetçiliğe dair temel değişmezlerin altını çizme amacı taşımaktadır.

ABSTRACT

Nationalist political ideology is one of the most affected phenomena by globalization that has gained speed through the end of the Cold War period. In this period, it is claimed that the Nationalism has been depreciated. In this study, it is aimed to underline the unchanged dimensions on Nationalism, before the identification of what is changing, by reexamining the etymological, conceptual, paradoxical, definitional aspects of the ideology with its various classifications.

Milliyetçilik, küreselleşme
Nationalism, globalization

GİRİŞ

Yirminci Yüzyılın sonu ve Yirmi Birinci Yüzyılın başlangıcı, hemen her kavram ve olgunun anlamını ya yitirdiği ya da yeniden tanımlanmayı gerektirdiği bir sürecin başlamasına neden oldu. Birçok siyasi kavram ve olgu da bu süreçten payını aldı.

Bu süreçte, eski siyasi biçim ve kavramları en çok etkileyen ve aşındıran olgu, küreselleşme olmuştur. Soğuk Savaş döneminin bitişi ile hız

* Doğu Akdeniz Üniversitesi, İşletme ve Ekonomi Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

kazanan küreselleşme olgusunun en çok etkilediği siyasal kavramlardan biri de, bilindiği gibi milliyetçiliktir.

Modern bir siyasal ideoloji olarak milliyetçilik, yaklaşık iki yüzyıllık tarihinde, belki de ilk defa iniş sürecine girmiş bulunmaktadır. 1789 Fransız İhtilali'nin hemen sonrasında, çok uluslu imparatorlukların yıkıcı, ulus-devletlerin de kurucu ideolojisi olan milliyetçilik belki de son dönemine girmiş bulunmaktadır.

Son dönemde hızlanan küreselleşmenin, milliyetçilik üzerinde yaptığı etkiler, yine son dönem çalışmalarında çokça yer almış ve açıklanmaya çalışılmıştır. Kimi çalışmalara göre, küreselleşme süreci, milliyetçiliği ve onunla bağlantılı, ulus-devlet, ulusal egemenlik, ulusal bağımsızlık gibi kimi kavramları zayıflatıcı, hatta, anlamsızlaştırıcı bir ekti yaparken, diğer bazı yaklaşımlara göre, söz konusu olgular ve kavramlar, küreselleşme çağında, belli bir dönüşümle birlikte varlıklarını ve etkilerini sürdürecektir.

Bu süreci daha iyi anlamak için, küreselleşmenin, milliyetçilikte neleri değiştirdiğini açıklamak kadar, milliyetçilikle ilgili olarak nelerin değişmeden kaldığını görmeye çalışmak da yararlı olacaktır.

Diğer bir ifade ile, milliyetçilik gibi bir ideolojinin, böyle bir iniş sürecine girip girmediğinin tespiti, ancak, milliyetçiliğin, tüm kavramsal ve teorik literatürünün yeniden taranarak, mevcut durumda etkisi ve modası geçmiş olan yönlerinin belirlenmesi ve ortaya konması ile gerçekleştirilebilir. Böylelikle, milliyetçiliğin, hala etkin olan boyutlarının da belirlenmesi mümkün olacak, bu siyasal ideolojinin devrinin kapanıp kapanmadığı konusundaki analizlerle, böyle bir şeyin ilerde meydana gelip gelmeyeceği yönündeki tahminler daha sağlıklı yapılabilecektir. Bu çalışma, bu uzun soluklu çabaya küçük bir katkı yapma amacı taşımaktadır.

Bu çalışma, etimolojisi, kavramsal yaklaşımları, temel paradoksları, belli başlı tanımlamaları ve sınıflandırmaları bağlamında, milliyetçiliğe dair temel değişmezlerin altını çizme amacı taşımaktadır.

I. KÖKENBİLİMSEL AÇIDAN MİLLİYETÇİLİK

Millet, milliyetçilik, ulus-devlet gibi kavramlar üzerinde bugüne kadar yazılan şeylerden oldukça geniş bir literatürün ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Milliyetçilik, bir düşünce akımı ve bir siyasal ideoloji olarak On Dokuzuncu Yüzyıldan bu yana dünya siyasetini etkisi altında bulundurmaktadır. Batı dillerinde "nation" olarak ifadelendirilen millet ya da ulus kavramı Latince kökenli doğmak anlamına gelen "nascere" ve doğum yeri itibarıyla bir yere ya da bir şeye bağlı olmak anlamına gelen "natio" kelimelerinden türemiştir. İngilizce'de "nation" kavramının modern dönem öncesinde yaygın olarak ifade ettiği anlam, doğum ve doğum yeri itibarıyla birbirleriyle alakalı bir insan topluluğudur.

Elie Kedourie, Batıda bu dönemde “nation” olarak tanımlanan topluluğun, aileden büyük, aşiretten küçük ve doğuştan birtakım benzerliklere sahip bir insan kümesini ifade ettiğini belirtmektedir¹. Bu kavramın çağırışım yaptırdığı gizli anlam, doğum yeri olgusunun, insan topluluklarının belli kategorik birimler halinde tasnif edilmeleri sürecinde, "doğal" bir biçim oluşturduğu yönünde ortaya çıkan algılayış tarzı ile alakalıdır. Kökenbilim (etimoloji) bağlamında doğa ve doğal olanla ilişkilendirilen milletleri, ilk bakışta insan eliyle oluşturulmuş yapay birimler olarak kategorize etmek oldukça güçtür. Fakat milletlerin insan eliyle oluşturulmuş yapay birimler olduğunu iddia edenler sadece anlam-bilim (semantik) açısından değil daha birçok yönden konuyu ele almaktadırlar.

Louis Snyder ve Body C. Shafer'ın belirttiğine göre millet (nation) kelimesi bir isim olarak İngilizce ve Fransızca'da ilk kez On dördüncü yüzyılda kullanılmaya başlamıştır². Fakat bir çok uzmanın iddiasına göre o dönemdeki kullanılışı itibariyle bu kavram siyasal bir anlam taşımıyordu. Batı Avrupa dillerinin kelime dağarcığına "millet" ve "milliyetçilik" in doğrudan siyasal anlam ifade eden kavramlar olarak girmesi On sekizinci yüzyılın sonları ve On dokuzuncu yüzyılın başlarına tekabül etmektedir³.

Son yüzyılda milliyetçilik üzerine bir dizi tanım yapılmıştır⁴. Mamafih, milliyetçiliği bu tanımlardan yola çıkarak ele almaya çalışmak çok da verimli bir yöntem değildir. Bir çok uzmanın da gözlemlediği gibi bu çok çeşitli bakış açılarından hareket edilerek yapılmış milliyetçilik tanımlarından herkesi tatmin edebilecek açık bir milliyetçilik algısı ortaya çıkarmak oldukça güçtür⁵. Burada, izlenebilecek en iyi yöntem, milliyetçilik

¹ Elie Kedourie, *Nationalism*, London: Hutchinson University Press, 2nd Ed., 1974, s. 13.

² -Louis Snyder, *The Meaning of Nationalism*, New Jersey: Rutgers University Press, 1954, s.7.

-Body C. Shafer, *Faces of Nationalism: New Realities Old Myths*, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1972, ss. 13-14.

³ Anthony D. Smith, *Theories of Nationalism*, London and New York: Torchbook Library, 1971, s. 167.

⁴ Milliyetçilik literatüründe genel anlamda kabul görmüş çeşitli milliyetçilik tanımları için, bkz.:

- John Kautsky (ed.), *Political Change in Underdeveloped Countries: Nationalism and Communism*, New York: John Wiley and Sons, 1962, s. 32.;

- Carlton J. H. Hayes, *Nationalism: A Religion*, New York: MacMillan, 1960, s.2.;

- Louis L. Snyder (ed.), *The Dynamics of Nationalism, Readings in its Meaning and Development*, New York: Van Nostrand, 1964, ss. 1-2, 25-26. ;

- Louis L. Snyder, *German Nationalism*, New York: Kennikat Press, 1969, s. i.;

- Shafer, *Faces of Nationalism*, s. 15. ;

- Anthony D. Smith, *National Identity*, Harmondsworth: Penguin, 1991, s. 14.;

- J. G. Kellas, *The Politics of Nationalism and Ethnicity*, New York: St. Martin's Press, 1991, s. 33.;

- Hans Kohn, *The Idea of Nationalism, A Study in its Origins and Background*, New York: MacMillan, 1956, s.16.;

- Royal Institute of International Affairs, *Nationalism*, London: Frank Cass and Co., 2. Ed., 1963, s. XVIII.;

- Glen St. J. Barclay, *20th Century Nationalism*, Gütercloh: Weidenfeld and Nicolson, 1971, s. 8.

⁵ Neredeyse milliyetçilik konusunda kalem oynatan yazar sayısı kadar değişik milliyetçilik tanımları mevcuttur. Peter F. Sugar da bu görüştedir: Bkz.; Peter F. Sugar, "From Ethnicity to

literatürünün oluşumuna katkı yapmış ekollerin yaklaşımlarını sergilemek olacaktır.

II. TEMEL MİLLİYETÇİLİK ÇALIŞMALARININ SERGİLEDİKLERİ KAVRAMSAL YAKLAŞIMLAR

Milliyetçilik konusu üzerinde çalışma yapan araştırmacılar ilk önce, etimolojik açıdan milliyetçilikle alakalı bir dizi temel kavramla karşılaşır. Millet (nation), milliyet (nationality), milli karakter (national character), milletlerin kendi kaderini tayini (national self-determination) ve milli çıkar (national interest) gibi kavramlar doğrudan milliyetçilikle eklemlenmiş bir yapı arz etmektedirler.

Bu açıdan, milliyetçilik tek bir tanımın yeterli olamayacağı çetrefil bir siyasal kavramı oluşturmaktadır. Bu tanımsal karmaşıklık milliyetçilik konusunun bilimsel olarak incelenmesini güçleştiren bir durumdur. Hatta Louis L. Snyder gibi bilim adamları bu kavramın tanımlanamayacağını bile iddia etmişlerdir⁶. Tanım konusundaki farklılığın temel nedeni milliyetçilik kavramının farklı ortamlarda ve şartlarda değişik şekiller almasıdır. On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru Batı Avrupa'da bir düşünce biçimi olarak ilk defa ortaya çıkan milliyetçilik, daha sonra dünyanın diğer bölgelerinde (Orta ve Doğu Avrupa, Orta Doğu, Asya, Afrika) Batı Avrupa'dakinden daha farklı koşullarda zuhur etti. Çünkü Batı Avrupa'da milliyetçilik toplumsal evrim süreci içerisinde meydana gelen sosyo-ekonomik düzenin ve üretim biçiminin bir gereği olarak ortaya çıkmış iken, diğer bölgelerde, Batı Avrupa'da büyük gelişmelere neden olmuş (İngiltere ve Fransa) bir düşüncenin kendi toplumlarına aktarımı şeklinde tezahür etmiştir⁷. Milliyetçiliğin Batı Avrupa dışındaki bu bölgelerde gelişiminin bir diğer boyutu ise milliyetçi düşüncelerin buralarda birbirlerine tepki olarak ortaya çıkmalarıdır⁸.

Vatanseverlik, etnisite ve ırkçılık gibi kavramlar da ikincil düzeyde de olsa milliyetçilikle ilintilidirler. Bu kavramlarla milliyetçilik arasındaki alaka şüpheli ve henüz karar verilmemiş bir zeminde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden vatanseverlik, bir takım çalışmalarda milliyetçiliğin daha yumuşak ve daha eski bir biçimi olarak ifade edilmiştir. Bu kavrama alelade bir tarzda yaklaşıldığında, ülkesini sevmek, onunla övünmek ve ona sadakat beslemek gibi hislerle doğrudan ilintili olduğu görülür. Etnisite kavramı ise vatanseverlikten daha yoğun bir olguyu ifade eder. Bu kavram akrabalık gibi doğuştan gelen özelliklere referans verir. Bu özellikler genellikle biyolojik ve genetik olgulardan çok kültürel öğelerden oluşmaktadır⁹. Etnik gruplar

Nationalism and Back Again", *Nationalism: Essays in Honour of Louis L. Snyder*, eds. M. Palumbo and W. O. Shanahan, London: Greenwood Press, 1981, s. 67.

⁶ Snyder, *The Meaning of Nationalism*, ss. 3-13.

⁷ Baskın Oran, *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*, Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayınları, 1977, ss. 2-3.

⁸ Kohn, *op. cit.*, s. 57.

⁹ Thomas Sullivan, *Sociology: Concepts and Applications in a Diverse World*, Boston: Allyn and Bacon, 6th Ed., 2005, s. 194.

genellikle daha küçük ölçekte, daha yoğun, kendi içlerine dahiliyette başkalarını dışarıda bırakan ve milletlerden daha eski birimleri ifade ederler. Bu yüzden de milliyetçilikle etnisite kavramı arasındaki bağlantı karmaşık bir yapı arz eder. Kimileri etnik milliyetçiliği, milliyetçiliğin özünü oluşturan bir yapı olarak telakki ederken, bazıları da bu bakış açısına muhalif bir şekilde onu milliyetçilik içerisinde bir kategori olarak değerlendirmektedir. Örneğin Anthony Smith konu ile ilgili eserlerinde milletlerin etnik kökenleri ile ilgilenmemiştir.¹⁰

İrk ve ırkçılık olgusunun entelektüel tarihsel süreci Platon'a kadar uzanmaktadır. Platon kendi felsefesi içerisinde sahip olduğu adil ve estetik bir toplum oluşturma kaygıları uyarınca "aşağı ırklar"ın elimine edilmesi teorisinin babası olmuş ve bu teoriyi tarihsel ırkçılık düşüncesine hediye etmiştir. Bu kuram daha sonraları ortaya çıkacak hemen hemen tüm ırkçı siyasal uygulamaların felsefi-bilimsel altyapısını oluşturmuştur¹¹. Ancak Platon'dan sonraki dönemde yine de aidiyet duygusunun belirlenim alanı ırksal değil daha çok dinsel bütünsellikler olmuş, bu durum Hegel'e kadar devam etmiştir. Hegel, Platon'un öncülüğünü yaptığı bu kuramın yakın çağdaki temsilcisi olan ve onu daha modern bir biçime sokan düşündürdü. Geliştirdiği tarih felsefesi bağlamında Hegel, Germen ırkının diğer ırklardan üstün olduğu tezini savunmuştur. Ona göre "zamanın ruhu" (Zeitgeist) bu ırkın güçlü bir devlete sahip olmasını, daha sonra da dünya egemenliğini elde etmesini gerektirmektedir¹². Bu düşüncesi ile Hegel Alman Nasyonal Sosyalizmi'nin doğuşuna fikri öncülük yapmıştır. Joseph Arthur de Gobineau da benzer bir biçimde, ırkın veya kan özelliklerinin insan karakterinin belirlenmesinde etkili olan temel faktörler olduğunu iddia etmiş, değişik toplulukların sahip oldukları farklı kültürel seviyelerin bu kritere bağlı olarak ortaya çıktığını ve bu bağlamda da Alman ırkının dünyanın en üstün ırkı olduğunu söylemiştir.¹³

İrk konusu, geçtiğimiz yüzyıl içerisinde gelişen Nasyonal Sosyalizm ile birlikte, milliyetçilikle olan irtibatını sağlamış gibi gözükmemektedir. İrk, Batı dillerine, tarihsel süreç içerisinde biyolojik ve genetik bir kategori olarak yerleşmiştir. Bazı düşünürlere göre ise nasyonal sosyalizm, bir sapışı temsil etmektedir. Bu yüzden milliyetçi düşüncenin bir ürünü olarak değerlendirilmemelidir. Mamafih, milliyetçi söylemin ırk konusu ile teması yadsınamaz bir gerçektir¹⁴. Etienne Balibar'a göre de ırk ve millet söylemi hiç bir zaman birbirinden çok uzak olmamıştır. Ona göre, tarihçilerin bir kısmı (Örneğin, René Gallissot gibi), ırkçılığın kuramsal söylem ve kitle görüntüsü olarak modern çağda her yerde var olan milliyetçilik zemininde geliştiği iddiasını ileri sürmektedir. Balibar, milliyetçiliğin, ırkçılığın tek nedeni

¹⁰ Örneğin bkz.; Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford: Blackwell, 1986, passim.

¹¹ Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, Cilt I, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1989, ss. 63-96.

¹² G. W. F. Hegel, *Seçilmiş Parçalar*, Çev. Nejat Bozkurt, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986, s. 110.

¹³ Zikreden; David Kushner, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu(1876-1908)*, Çev. Ş. S. Türet; R. ve F. Erdem, İstanbul: Kervan Yayınları, 1979, ss. 10-11.

¹⁴ Andrew Vincent, *Modern Political Ideologies*, 2nd Ed., Cornwall: T.J. Press, 1995, s. 240.

değilse de ortaya çıkışının belirleyici koşulu olduğunu söylemektedir. Irkçılık milliyetçiliğin kaçınılmaz bir sonucudur ve gizli ya da açık bir ırkçılık olmadan tarihsel olarak milliyetçiliğin varolması imkansızdır¹⁵. Irkçılık bütün milliyetçiliklerde ya da onların tarihlerinin her alanında belirgin değilse de, kurulabilmeleri için gerekli bir eğilimi temsil etmektedir¹⁶. Balibar ayrıca, milliyetçilikle zorunlu bir ilişkiyi sürdüren ve milliyetçiliğin kurulmasına, etrafında örgütlendiği kurgusal etnikliği üreterek katkıda bulunan şeyin ırkçılık olduğunu iddia etmektedir. "Milliyetçilik ve ırkçılık arasındaki bağın bir sapma sorunu (Çünkü milliyetçiliğin "saf" özü yoktur.) ya da biçimsel bir benzerlik sorunu değil, tarihsel eklemlenme sorunu olduğunu anlıyoruz. Kavramamız gereken şey ırkçılığın özgül farklılığı ve milliyetçiliğe eklemlenirken (ondan farklı olmakla birlikte) onun için nasıl gerekli olduğudur"¹⁷. Balibar, tarihsel süreç içerisinde milliyetçilikten sürekli ırkçılığın çıktığını düşünmektedir¹⁸. Diğer taraftan ırkçılık milliyetçiliğin bir dışı vurumu değildir. Sadece ona bir ektir. Irkçılık, milliyetçiliğe nazaran her zaman aşırıdır, ama onun ortaya çıkması için her zaman gereklidir. Buna rağmen onu hedeflerine ulaştırmakta da her zaman yetersiz kalır. Aynen bir ulusu inşa etme sürecinde ve topluluk halinde yaşayan insanların uluslaştırılması hedefine erişmede milliyetçiliğin hem gerekli olması hem de yetersiz kalması gibi¹⁹. Kısacası Balibar'a göre tüm bu etkileşimlerden ötürü ırkçılık milliyetçiliğin müphemliğini artırma yönünde bir etki yapmaktadır.

III. MİLLİYETÇİLİKLE İLGİLİ BİLİMSEL ÇALIŞMALARIN KARŞILAŞTIKLARI TEMEL PARADOKSLAR

Milliyetçilik, bilimsel olarak analiz edilmeye çalışıldığında bir takım sorunlarla karşılaşmaktadır. İlk önce milliyetçilik konusunda yapılan uçsuz bucaksız tartışmaların oluşturduğu yığın içerisinde bir takım paradokslar gözlenmektedir. Tarihsel olarak milliyetçilik, bir siyasal ideoloji ve hareket olarak, karşılaştırmalı açıdan Avrupa için nispeten yeni bir olgudur²⁰. Bu bağlam içerisinde milliyetçilik, demokrasi, endüstrileşme ve halk egemenliği kuramlarıyla birlikte zuhur etmiştir. Buna karşın, oldukça yaygın olan bir diğer bakış tarzına göre milliyetçilik çok daha eski dönemlerden beri var olagelmış bir şeydir. Hatta milliyetçiler bu ideolojinin kökenlerini tabiatın içerisinde aramakta ve meseleyi bu şekilde teşhis etmektedirler. Bu durum "millet" teriminin semantik yapısından kaynaklanmaktadır. Bu konu hakkında yapılacak en üstünkörü çalışmaların bile ortaya koyacağı gibi, hem bir siyasal ideoloji olarak milliyetçiliği ortaya çıkaran hem de ona büyük bir

¹⁵ Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, (çev.) Nazlı Ökten, İstanbul: Metis Yayınları, 1993, ss. 50-51.

¹⁶ *Ibid.*, s. 65.

¹⁷ *Ibid.*, s. 67.

¹⁸ *Ibid.*, s. 72.

¹⁹ *Ibid.*, s. 73.

²⁰ P. Lawrence, *Nationalism: History and Theory*, New York: Pearson Education, 2005, passim.

alaka gösteren temel suje modern insandır. Yani milliyetçilik modern zihniyetin ortaya çıkardığı bir yapıdır.

Öte yandan milliyetçilik bir fikri yapı olarak evrensel bir görüntü arz ederken, yüceltmeye ve korumaya çalıştığı şeyler yerel değerler ve özgün biçimlerdir. Bu paradoks ilk defa pratikte 1930'larda oluşturulmaya çalışılan faşist enternasyonal tecrübesinde somut olarak ortaya çıkmıştır. Milliyetçiliğin bazı türleri özellikle de liberal milliyetçilik, sadece özgünlük ve yerellik açısından bir angajmana bütünüyle razı olmamakla birlikte kozmopolitlikten ve evrenselcilikten yana da değildir. Bu tür milliyetçilikler, en fazla farklı milletlerin milliyetçilikleri arasından belli bir uzlaşmadan yanadır.

Milliyetçilik konusunda ortada duran bir diğer sorun da bir taraftan onun son iki yüzyıldır elde ettiği büyük güce rağmen sahip olduğu kuramsal toyluk ve felsefi tutarsızlıktır. Paradoksal bir biçimde, belki milliyetçilik bu başarısını tutarlı bir doktriner yapıya sahip olmadığı için elde etmektedir.

Diğer bir sorun olarak da milliyetçiliğin başka bir takım ideolojilerle üst üste gelmesi durumunu gösterebiliriz. Milliyetçilik diğer mevcut ideolojilerden canının istediği gibi beslenmiş bir siyasal ideolojidir. Bugün geçmişte varolmuş ve bazıları hala varlıklarını muhafaza eden bir liberal milliyetçilikten, bir sosyalist milliyetçilikten, bir faşist milliyetçilikten, bir muhafazakar milliyetçilikten ve hatta bir anarşist milliyetçilikten bahsetmemiz mümkündür.²¹ Aslında mevcut ideolojilerin arasına kesin ve kalın çizgiler çekmek pek mümkün değildir. Bu yüzden de bahsettiğimiz türden melez ideolojilerin ortaya çıkması çok da şaşırtıcı bir durum değildir. Bu noktayla bağlantılı olarak şu da söylenebilir ki, milliyetçiliğin kendi içinde beslendiği kaynaklar itibarıyla çeşitli versiyonları mevcuttur. Yani kısacası tek bir milliyetçi doktrinden bahsetmemiz mümkün değildir. Farklı farklı milliyetçiliklerden bahsedebiliriz ancak²².

Bu konuyu biraz daha açmak gerekirse şunları söylemek mümkündür; Batı Avrupa'da milliyetçilik ortaya çıktığında, üstlendiği yükümlülük, feodaliteyi yıkmak ve ortaya çıkan yeni sosyo-ekonomik düzeni pekiştirmektir. Oysa Batı Avrupa'nın dışındaki bölgelerde çok daha farklı işlevler üstlendi. Daha doğrusu bu bölgelerde toplumların ihtiyaçları hangi yönde ise milliyetçilik o doğrultuda bir fonksiyon ifa etti. İşte bu yüzden de birbirleriyle çelişen ya da en azından birbirlerinden oldukça farklı milliyetçilikler ortaya çıktı. Örneğin İtalya ve Almanya'da, millet olgusunun var olduğu ancak milli-devletin olmadığı bir ortamda milliyetçilik bir birleştirme hareketi olarak hizmet etti. Oysa Çeklerin, Polonyalıların, Yunanlıların, Bulgarların v.s. bağımsızlık mücadelelerinde mevcut bir bütünden koparak kendi devletini kurma sürecinde, bir ayrılma hareketi olarak işlev gördü. Öte yandan yine bu ideoloji, İtalyanlar, Rumenler ve Sırp'larda olduğu gibi, kimi ortamlarda kardeşlik bilincinin gelişmesine

²¹ Anarşist milliyetçilik için bkz.; G. Landauer, *For Socialism*, St. Louis: Telos, 1978, passim.

²² -Vincent, *op. cit.*, s. 241.

-R. Tames, *Nationalism*, Chicago, Ill.: Raintree, 2004, passim.

katkıda bulunurken, örneğin Avrupa Kıtası'nın hemen hemen tümünde toplulukları birbirine düşman kılan bir düşünce halini aldı. Milliyetçilik, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Alman İmparatorluklarında olduğu gibi, kimi bölgelerde mevcut statükoyu muhafaza etmek adına başvurulan bir düşünce akımı, ABD örneğinde olduğu gibi, kimi bölgelerde iktisadi yayılmanın bir aracı, İngiltere, Fransa ve Portekiz örneklerinde olduğu gibi, kimilerinde ise sömürgeciliğin bir anahtarı olarak kullanılmıştır. Hatta bazı iddialara göre milliyetçilik ideolojisi II. Dünya Savaşı sırasında Almanya, İtalya ve Japonya'nın, Dünya hakimiyetini hedefleyen saldırganlıklarına arka çıkmış, öte yandan da Yirminci yüzyılın ikinci yarısında sergilenen, anti-empyrialist bağımsızlık mücadelelerinin ana itici gücü olmuştur²³.

Kısacası ilk ortaya çıktığı yerde yeni düzeni pekiştirme görevini üzerine alan milliyetçilik, diğer yerlerde toplumun ihtiyacı o anda hangi yönde ise o ihtiyacı giderme doğrultusunda kullanılmıştır. Bu yüzden de ortaya bir sürü milliyetçilik türleri çıkmıştır. Bu türler arasında işlevsel açıdan farklılıklar ve hatta çelişkiler söz konusudur. İşte milliyetçilik konusunun bu denli spekülative oluşunun, farklı yorum ve algılayış tarzlarının ortaya çıkmasının nedeni bu durumdur.

IV. MİLLİYETÇİLİKLE İLGİLİ ÇEŞİTLİ TANIMLAMALAR VE SINIFLANDIRMALAR

Milliyetçilik kavramındaki bu işlevsel çeşitlilik, onun tanımlanmasında ve sınıflandırılmasında da görülmektedir. Baskın Oran'a göre milliyetçilik kimi zaman işlevine göre (örneğin, ulusal birlik kurmak), kimi zaman belli bir öğesine göre (örneğin, ulusal dil), kimi zaman da kullandığı belli bir simgeye göre (örneğin, ulus-devlet) tanımlanabilmektedir. Fakat sadece bu açılardan ele alınarak tanımlandığı zaman milliyetçilik, içine aldığı birçok şeyi dışarıda bırakabilmektedir. Çünkü yukarıdaki özelliklerden birini veya birkaçını hiç bir şekilde ihtiva etmeyen milliyetçilik türleri de mevcuttur²⁴. İnsancıl (hümaniter) milliyetçilik, entegral milliyetçilik, totaliter milliyetçilik, kültürel milliyetçilik gibi terimler milliyetçilik kavramını anlaşılır kılmaktan daha ziyade, onu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir. Çünkü bu tür sınıflandırmalar, bu ideolojinin yüzeydeki ve belli bir tarihteki niteliği göz önünde tutularak yapılmaktadır. Oran, bu durumu "milliyetçiliğin filmi yerine fotoğrafına önem vermek" şeklinde izah etmektedir²⁵. Diğer taraftan milliyetçilik toplumun sosyo-ekonomik ihtiyaçları değiştikçe önceliklerini değiştiren bir ideolojidir. Yukarıdaki gibi terimlerle izah edilmeye çalışıldığı zaman milliyetçilik bağımsız bir değişkenmiş gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Oysa milliyetçilik tamamen bağımlı bir değişkendir. Oran'ın belirttiği üzere örneğin, "liberal" veya "totaliter" olma özelliği bir milliyetçiliğin niteliği ile alakalı bir durumu yansıtmakta iken diğer taraftan yine milliyetçiliğin önüne gelen "kültürel" ve

²³ Oran, *op. cit.*, s. 4.

²⁴ *Ibid.*, ss. 4-5.

²⁵ *Ibid.*

"ekonomik" gibi sıfatlar onun etkili olduğu alanları belirtmektedir. Bu yüzden de bu sıfatların hepsinin bir arada kullanıldığı sınıflandırmalarda "elmalarla armutlar bir arada toplanmış" olmaktadır²⁶.

Kimi zaman milliyetçilik kavramı farklı farklı şeyleri anlatmak için kullanılmaktadır. Bir duyguyu ifade etmek için, bir ideolojiyi belirtmek için, bir toplumsal hareketi kastetmek için bu kavramdan söz edilebilmektedir. Kimi zaman da farklı bir takım kavramlarla karıştırılabilmektedir. Milliyetçiliğin karıştırıldığı kavramlardan biri "millet" kavramıdır. Millet bir toplumsal örgütlenme biçimidir. Diğeri ise yerine göre bir duyuş, düşünüş ve hareket ediş biçimidir. Yine milliyetçilikle karıştırılan bir diğerkavram da "ulusal bilinç"tir. Bu kavram milliyetçiliğin görüntüsünü meydana getiren öğelerden sadece biridir. Hatta bu iki bilinç türü arasında belli bir ters orantı bile mevcuttur. Birinin güçlü olduğu yerde diğeri zayıf kalmaktadır. Milliyet kavramı da çoğu zaman milliyetçilikle karıştırılmaktadır. Milliyet bir etnik yapıyı tanımlar. Bu yüzden de milliyetçilikle farklı bir anlamsal içeriğe sahiptir²⁷. Milliyetçilik ise bir siyasal programdır. Üstelik tarihsel açıdan da hayli yeni bir programdır. Bu program, Fransız Devrimi'nden bu yana alışlagelen türden teritoryal devletler kurmanın, "millet" olarak tanımlanan grupların hakkı olduğunu ve dolayısıyla kurmaları gerektiğini savunur. Gerçekleşsin ya da gerçekleşmesin, böyle bir program dışında "milliyetçilik" anlamsız bir terim halini alır. Yekpare bir toprak parçası üzerinde belli bir merkezi denetimin egemen kılınması, söz konusu toprak üzerinde yaşayan "homojen nüfusun" bu devletin esas vatandaş kitlesini oluşturması, daha doğrusu söz konusu toprağın söz konusu vatandaşların tamamını barındırması bu programın en temel vurgularını oluşturur. Bu programa göre her millet bir devlet ve bütün bir millet için sadece tek bir devlet olmalıdır.

Milliyetçiliğin çok sık karıştırıldığı bir diğerkavram da vatanseverliktir. Vatanseverlik, milliyetçilik düşüncesine katkı yapan en temel kavramlardan birisidir, ancak milliyetçilikle aynı şey değildir. Vatanseverlik, her insanda doğal bir şekilde doğuştan varolan, doğduğu, büyüdüğü, "havasını kokladığı", "suyunu içtiği" ve "ekmeğini yediği" topraklara karşı duyduğu olumlu hislerin bir tezahürüdür. Neredeyse içgüdüsel bir duygudur. Oysa milliyetçilik çoğu durumlarda bu duygunun siyasal alanda istismar edilmesi olgusuna dayalı olarak gelişmiş bir siyasal ideolojidir. Mamafih milliyetçilik konusundaki bilimsel literatürde bile kimi zaman bu iki kavramın birbirleri yerine kullanıldığını görmekteyiz. Örneğin milliyetçiliği bir din olarak nitelendiren Carlton J. H. Hayes²⁸ ve milliyetçiliğin anlamı ve dinamikleri konusunda çok önemli eserler ortaya koymuş Louis L. Snyder²⁹ gibi yazarlar bu iki kavramı birbirinin yerine kullanmışlardır.

Milliyetçiliği doğru anlama noktasında karşımıza çıkan bu tür sorunları bir ölçüde aşmak için milliyetçiliğin kökenine inmek

²⁶ *Ibid.*, s. 6.

²⁷ *Ibid.*, s. 7.

²⁸ Hayes, *op. cit.*, ss. 20-29.

²⁹ Snyder, *The Dynamics of Nationalism*, s. 29.

gerekmektedir. Ancak bu çalışmanın kapsamını zorlayacağından bu tür bir çabaya başka bir çalışmada girişilmesi uygun olacaktır.

V. SONUÇ

Bu çalışmada gözlemlenen şey, içinde yaşadığımız mikro bölünmeler ve makro bütünleşmeler çağının başat olgusu olan küreselleşmenin, ulus-devletleri ve onun kurucu ideolojisi olan milliyetçilikleri aşındırdığı bir süreçte, milliyetçilik ve onunla ilintili kavramlar bağlamında yukarıda yapılan analizlerin geçerliliklerini sürdürmeleridir.

Yukarıda sunulan analizler, küreselleşme sürecinde aşınan milliyetçiliğin teorik ve kavramsal değişmezlerini oluşturmaktadırlar. Bir başka ifade ile, içerisinde bulunduğumuz süreçte, içeriksel bir takım değişiklikler yaşamakta olan, milliyetçilik, ulus-devlet ve ulusal egemenlik gibi kavramların, değişmeden kalan unsurları bunlardır.³⁰

Dünyada, çeşitliliklerin ve en uçtaki farklılıkların bile, küresel anlamda tekipleştiği ya da her şey gibi çeşitliliğin de, merkez ülkelerde üretilip, sonra da, dünyanın geri kalan kısmı için kesin kalıplara dönüştüğü bir dönemde, milliyetçiliğin, merkez için sürdürdüğü önemin, kenar için de bağlayıcı olacağı açıktır.³¹

Sistemin merkez unsurlarının, kendi ulusal çıkarları adına şekillendirdiği küreselleşmenin, bu sürecin, edilgen-kenar unsurları için ulusal olanın aşınması biçiminde etki yapması, söz konusu sürecin temel gelişmesini ortaya koymaktadır.

Milliyetçiliğe dair yukarıda sunulan kavramsal ve teorik yaklaşımların, küresel sistemin merkez-kenar farklılaşmasının ötesinde, tüm düzeyde hala geçerli ve anlamlı olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

1. BALIBAR, E./WALLERSTEIN, I. (1993), *Irk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler* (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev.: N. Ökten).
2. BARCLAY, G. S. J. (1971), *20th Century Nationalism* (Gütercloh: Weidenfeld and Nicolson).

³⁰ Milliyetçiliğin geleceğine dair bazı analizler için, bnz.: U. Özkırımlı, *Nationalism and Its Features*, New York: Palgrave Macmillan, 2003, passim.

³¹ Genel tartışmalar için, bnz.:

-B. Berberoğlu, *Nationalism and Ethnic Conflict: Class, State, and Nation in the Age of Globalization*, Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2004, passim.

- T. Nairn, / P. James, *Global Matrix: Nationalism, Globalism, and State Terrorism*, London: Pluto Pres, 2005, passim.

3. BERBEROĞLU, B. (2004), *Nationalism and Ethnic Conflict: Class, State, and Nation in the Age of Globalization* (Lanham, Md.: Rowman & Littlefield).
4. HAYES, C. J. H. (1960), *Nationalism: A Religion* (New York: MacMillan).
5. HEGEL, G. W. F. (1986), *Seçilmiş Parçalar* (İstanbul: Remzi Kitabevi) (Çev.: N. Bozkurt).
6. KAUTSKY, J. (ed.) (1962), *Political Change in Underdeveloped Countries: Nationalism and Communism* (New York: John Wiley and Sons).
7. KEDOURIE, E. (1974), *Nationalism* (London: Hutchinson University Press, 2nd Ed.).
8. KELLAS, J. G. (1991), *The Politics of Nationalism and Ethnicity* (New York: St. Martin's Press).
9. KOHN, H. (1956), *The Idea of Nationalism, A Study in its Origins and Background* (New York: MacMillan).
10. KUSHNER, D. (1979), *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)* (İstanbul: Kervan Yayınları) (Çev.: Ş. S. Türet- R. ve F. Erdem).
11. LANDAUER, G. (1978), *For Socialism* (St. Louis: Telos).
12. LAWRENCE, P. (2005), *Nationalism: Tistory and Theory* (New York: Pearson Education).
13. NAIRN, T./JAMES, P. (2005), *Global Matrix: Nationalism, Globalism, and State Terrorism* (London: Pluto Press).
14. ORAN, B. (1977), *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli* (Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayınları).
15. ÖZKIRIMLI, U. (2003), *Nationalism and Its Features* (New York: Palgrave Macmillan).
16. POPPER, K. (1989), *Açık Toplum ve Düşmanları (Cilt İ)* (İstanbul: Remzi Kitabevi).
17. Royal Institute of International Affairs (1963), *Nationalism* (London: Frank Cass and Co., 2nd Ed.).
18. SHAFER, B. C. (1972), *Faces of Nationalism: New Realities Old Myth* (New York: Harcourt Brace Jovanovich).
19. SMITH, A. D. (1971), *Theories of Nationalism* (London and New York: Torchbook Library).
20. SMITH, A. D. (1986), *The Ethnic Origins of Nations* (Oxford: Blackwell).
21. SMITH, A. D. (1991), *National Identity* (Harmondsworth: Penguin).

22. SUGAR, P.F. (1981), "From Ethnicity to Nationalism and Back Again", PALUMBO, M./SHANAHAN, W. O. (eds.), *Nationalism: Essays in Honour of Louis L. Snyder* (London: Greenwood Press):67).
23. SULLIVAN, T. (2005), *Sociology: Concepts and Applications in a Diverse World* (Boston: Allyn and Bacon, 6th Ed.).
24. SYNDER, L. L. (1954), *The Meaning of Nationalism* (New Jersey: Rutgers University Press).
25. SYNDER, L. L. (ed.) (1964), *The Dynamics of Nationalism, Readings in its Meaning and Development* (New York: Van Nostrand).
26. SYNDER, L. L. (1969), *German Nationalism* (New York: Kennikat Press).
27. TAMES, R. (2004), *Nationalism* (Chicago, Ill.: Raintree).
28. VINCENT, A. (1995), *Modern Political Ideologies* (Cornwall: T.J. Press, 2nd Ed.).